

procedure for the impeachment of the president; 2) the legal fact that is the basis for the emergence of constitutional and legal relations, within which the head of state is removed from office in accordance with the procedure for the impeachment; 3) the circle of subjects of power, who take part in the procedure of removal of the president from office and their constitutionally determined powers; 4) the conditions of application of the procedure for the impeachment of the president; 5) procedural terms, which is an important guarantee of observance of the rights of the head of state in respect of which the procedure of impeachment is applied.

The necessity of supplementing Art. 111 of the Constitution of Ukraine, Part 7, and proposed the following: "The decision of the Verkhovna Rada of Ukraine on the removal of the President of Ukraine from office in accordance with the procedure of impeachment shall be adopted not later than within a month after receipt by the Verkhovna Rada of Ukraine of the conclusions of the Constitutional Court of Ukraine and the Supreme Court of Ukraine, mentioned in part 6 of this article. If the decision of the Verkhovna Rada of Ukraine is not adopted within this period, the prosecution against the President of Ukraine is considered to be rejected."

Keywords: constitution, parliament, president (head of state), impeachment of the president, constitutional regulation of the president's impeachment.

* * *

УДК 342.565.2

Єрмоленко Я.В.

аспірант

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН «МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ»: ПИТАННЯ СМИСЛОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

При підготовці цієї статті автор поставив за мету з'ясувати смислове навантаження юридичного терміна «механізм охорони прав людини». На основі проведеного семантичного аналізу таких його складових, як «механізм», «охорона» та «захист», а також порівняльного аналізу значень слів «охорона» та «захист» запропоновано трактування цього словосполучення. Юридичний термін «механізм охорони прав людини» визначено як динамічне, системне утворення, функціональне призначення якого полягає в забезпеченні (гарантуванні) недоторканності прав людини.

Ключові слова: Конституція України, механізм охорони прав людини, механізм, охорона, захист.

Постановка проблеми. Алгоритм проведення наукових досліджень, що мають на меті розкриття змісту загальнотеоретичних категорій, на першому етапі доволі часто вимагає з'ясування смислового навантаження юридичних термінів як словесних символів цих понять. Висловлена теза, що відображає

відповідну закономірність, стосується і такого терміна, як «механізм охорони прав людини».

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В сучасній правничій літературі значна увага вченими приділена питанням трактування термінів «охорона» та «захист» та їх співвідношенню. Водночас своєрідною прогалиною вважаємо відсутність наукових публікацій, присвячених питанню трактування словосполучення «механізм охорони прав людини».

Метою цієї статті є з'ясування смислового навантаження юридичного терміна «механізм охорони прав людини».

Виклад основного матеріалу. Для досягнення визначеної дослідницької мети автор послуговувався пізнавальними можливостями логіко-семантичного та герменевтичного методів пізнання. Технологічний аспект (методика використання цих методів) передбачає такий алгоритм проведення дослідження: 1) з'ясування смислового навантаження терміна «механізм охорони прав людини»; 2) розкриття змісту однойменного поняття.

У науковій і навчальній юридичній літературі обґрунтовано наголошується, що багато авторів використовують термін «механізм», характеризуючи різні динамічні правові процеси, а також функціонуючі соціально-правові інститути. Це слово традиційно вживається як складова таких терміно-понять: «механізм держави», «механізм правового регулювання», «механізм правового впливу», «механізм реалізації норм права» та ін. [1, с. 112-113; 2, с. 149; 3, с. 438-439].

Досліджувана нами загальнотеоретична категорія та однойменний термін, поряд із такими терміно-поняттями, як «механізм забезпечення прав людини», «механізм реалізації прав і свобод людини» та «механізм захисту прав людини», є важливою складовою сучасної теорії прав людини. Саме ця система ідей визначає контекст, в якому розглядається досліджуваний механізм.

З'ясування смислового навантаження цього складного терміна, що утворився в результаті поєднання кількох слів, вимагає передусім трактування слів «механізм» і «охорона».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, укладачем якого є В. Бусел, відображено такі трактування терміна «механізм»: «1. Пристрій, що передає або перетворює рух. У порівн. // те саме, що машина. 2. чого або який, перен. внутрішня будова, система чого-небудь. 3. Сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище» [4, с. 523].

Великий тлумачний словник сучасної російської мови за редакцією Д. Ушакова містить такі інтерпретації слова «механізм» (з грец. *mechané* – машина): «1. Внутрішня будова машини чи пристрою, що приводить машину, пристрій у дію; 2. перен. Внутрішня будова, система функціонування чого-небудь, апарат якого-небудь виду діяльності» [5, с. 444].

Термін «охорона» також вирізняється полісемічністю та вживається в таких значеннях: 1) дія, за значенням «охороняти»; 2) загін, організована група, що охороняє кого-, що-небудь [4, с. 692]. 3-поміж двох наведених тра-

ктувань цього слова допустимим у контексті предмета розгляду вважаємо лише перше значення, оскільки саме воно відображає динамічний аспект охорони, відсилаючи нас до слова «охороняти».

Указаний термін В. Бусел трактує у такий спосіб: «охороняти, оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечити від загрози нападу, замаху і т. ін. // Стояти на варті біля кого-, чого-небудь; вартувати, стерегти. // Забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь // Оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди і т. ін. // Захищати від чого-небудь» [4, с. 692].

Аналіз наведеної інтерпретації слова «охорона» свідчить, що вказаний термін уживається як синонімом слова «захист». Принагідно слід зазначити, що і в словнику синонімів ці слова вживаються як такі, що мають однакове значення (тобто є синонімами), а тому можуть бути взаємно замінюваними залежно від конкретного контексту [6, с. 573].

Аналогічного висновку з приводу співвідношення юридичного змісту цих термінів у механізмі забезпечення прав і основних свобод людини дійшов В. Темченко. Проаналізувавши юридичні термінологічні конструкції Конституції, що позначають юридичний обов'язок держави чи інших зобов'язаних суб'єктів із захисту прав і свобод людини й юридичні термінологічні конструкції Конституції, що позначають певні можливості особи реалізувати своє суб'єктивне процесуальне право на захист, міжнародні акти з прав людини, а також законодавчі акти України, в яких уживаються терміни «захист» і «охорона» [7, с. 33-35], правник дійшов таких логічно взаємопов'язаних між собою та послідовних умовиводів, що є відображенням його позиції:

1) поняття «охорона» у термінологічних словосполученнях Конституції вживається для позначення досить широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання, недопущення правопорушень та поновлення прав і свобод у випадку їх порушення та притягнення винних до юридичної відповідальності. Головною особливістю вживання цього терміна у Конституції, на думку вченого, є те, що здебільшого він застосовується у значенні, подібному до терміна «захист», як обов'язок держави та інших зобов'язаних суб'єктів до дій із забезпечення прав і свобод людини [7, с. 35];

2) використання спеціально-юридичного та мовного способів тлумачення змісту юридичних конструкцій, наведених у текстах нормативно-правових актів, дає підстави для висновку, що терміни «охорона» і «захист» уживаються як синоніми чи подібні за значенням поняття [7, с. 35];

3) аналіз Конституції України, національного законодавства та міжнародних актів з прав людини дає підстави для висновку, що терміни «захист» та «охорона» у нормативному матеріалі вживаються як синоніми чи подібні за значенням поняття стосовно мети, завдань, методів та суб'єктів забезпечення прав і можуть використовуватися у практиці як ідентичні поняття [7, с. 35].

Питанню з'ясування смислового навантаження обох цих термінів як складових термінологічного ряду теорії правоохоронної діяльності присвячено окремий параграф монографії Ю. Ведернікова та А. Кучука «Правоохоронна

діяльність в Україні: теоретико-правовий аспект» [8]. Результатом наукового пошуку цих учених стали такі міркування та умовиводи, що до того ж мають важливе методологічне значення в контексті досліджуваної нами проблематики: «показуючи синонімію термінів «охорона» і «захист» у нормотворчій практиці, а також тенденцію до зміни без будь-яких застережень терміна «охорона» на слово «захист» при формулюванні змісту нормативно-правових приписів законів, з урахуванням відповідних поглядів у юридичній літературі, можна дійти висновку: охорону методологічно коректно розглядати як родове поняття, що охоплює «захист» як певний, особливий вид «охорони». Тому необгрунтованою є позиція тих учених, які розглядають правоохоронну та правозахисну діяльність як окремі напрямки суспільної чи державної діяльності» [8, с. 56].

Зауважимо, що в юридичній науці мають місце й інші підходи щодо співвідношення вищенаведених терміно-понять.

Питанню з'ясування співвідношення понять «охорона» та «захист», як впливає з назви наукової праці, присвятила своє дослідження Ю. Желіховська. Щоправда, умовиводи, яких дійшла автор, свідчать про підміну понять і дають відповідь на дещо інше питання, а саме: співвідношення понять «право на охорону суб'єктивних цивільних прав» і «право на захист суб'єктивних цивільних прав». Узагальнення позицій учених дозволило Ю. Желіховській виокремити такі групи їх поглядів: 1) це різні, але схожі права; 2) це різні стадії існування суб'єктивного цивільного права; 3) суб'єктивне право охорони включає в себе право на захист; 4) право на захист є ширшим і охоплює своїм обсягом право охорони [9, с. 20]. Позиція ж самого автора звелась до тези про те, що слід погодитись із думкою тих науковців, які вважають, що охорона є більш широким поняттям порівняно із захистом [9, с. 20].

Про охорону прав, як вважає вчений, слід говорити як про правовий засіб, що запобігає правопорушенню, а про захист – як про такий, що настає за правопорушенням і тягне за собою відновлення відповідного суб'єктивного права. Показовим, на думку правника, є формулювання поняття захисту як активної протидії сторонньому втручання та поняття охорони як категорії, що передбачає і захист, і збереження того, що охороняється. При такому підході поняття «охорона» є ширшим щодо поняття «захист» та повністю охоплює останнє.

Правник констатує наявність і протилежного твердження: поняття захисту є ширшим у співвідношенні з поняттям охорони прав. Мотивування такої позиції, вважає автор, ґрунтується на аналізі сутності й обсягу можливостей, що їх надають охорона та захист. Якщо перша зводиться лише до недопущення порушення прав, то друга до того ж включає в себе оборону від посягання на права, що надає ширший обсяг правомочностей [9, с. 20].

У свою чергу, С. Вавженчук погоджується, що семантичне значення слова «охорона» зводиться до захисту від посягань. Правник, зокрема, зазначає, що охорона може здійснюватися двома шляхами: 1) встановлення міри належної поведінки, визначення засобів, способів, заходів із дотримання цієї міри; 2) захист порушених прав, їх відновлення у разі недотримання

встановлених правил поведінки. Як висновок, автор зауважує, що охорону прав у широкому смислі можна розуміти як сукупність правових заходів, спрямованих на попередження (профілактику) правопорушень, а у разі їх порушень – на захист [10, с. 47].

Водночас автор вважає, що в трудовому праві у вузькому розумінні виокремлюють два правові явища: охорону трудових прав та їхній захист. На підтвердження цієї тези вчений наводить такі аргументи: по-перше, трудове право має низку інститутів, спрямованих на профілактику порушень суб'єктивних трудових прав (охорона праці, встановлення порядку укладення та розірвання трудових договорів), а також інститут, спрямований на захист суб'єктивних трудових прав (вирішення індивідуальних трудових спорів, вирішення колективних трудових спорів); по-друге, аналіз норм трудового права доводить, що у вузькому розумінні охорона не включає в себе захист трудових прав [10, с. 47].

Отже, резюмує правник, чинне трудове законодавство під охороною трудових прав розуміє комплекс заходів та засобів, за допомогою яких встановлюються трудові права, визначається порядок їх реалізації, забезпечується їхнє дотримання. Звідси, чинне трудове законодавство охорону трудових прав розуміє широко, включаючи до нього і безпосередній захист трудових прав [10, с. 47].

Правник критикує висловлену в науковій літературі думку з приводу доцільності відмови від використання терміна «охорона», а натомість уживання і в законодавстві, і в правозастосовній практиці слова «захист» [10, с. 48]. Науковець наголошує на поступовому витісненні поняття «охорона» з трудового законодавства та застосуванні тільки терміна «захист», що має місце в проекті Трудового кодексу [10, с. 48].

Такий підхід, на думку вченого, є вдалим для подальшого розвитку механізму захисту прав, оскільки у вказаний спосіб захист трудових прав працівників визначається як конкретна діяльність із забезпечення дотримання проголошених та гарантованих прав. При цьому автор посилається на Конституцію України, де теж встановлюється право саме на захист прав і свобод людини і громадянина, а охорона виступає не як право людини чи громадянина, а як обов'язок держави щодо збереження певних цінностей (здоров'я населення, материнство тощо) [10, с. 49].

Вищенаведені умовиводи вченого узгоджуються з тезою В. Темченко, що термін «захист» використовується у Конституції України в юридичних конструкціях, що, зокрема, позначають: 1) юридичний обов'язок держави чи інших зобов'язаних суб'єктів правовідносин із захисту прав і свобод людини; 2) можливості особи реалізувати власне суб'єктивне процесуальне право на захист у разі порушення її права [7, с. 33].

З огляду на вищенаведені трактування слів «механізм», «охорона» та «захист» досліджуваний нами юридичний термін «механізм охорони прав людини», що є словесним символом однойменного поняття, має трактуватись як динамічне, системне утворення, функціональне призначення якого полягає в забезпеченні (гарантуванні) недоторканності прав людини.

Бібліографічні посилання

1. Самотуга А.В. Конституційні особисті права і свободи людини в США та їх захист поліцією: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 204 с.
2. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.
3. Общая теория государства и права. Академический курс: в 2-х т.; под ред. проф. М.Н. Марченко. Т. 2: Теория права. М.: Зерцало, 1998. 656 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д.Н. Ушаков. М.: Альфа-Принт, 2005. Т. VIII. 1239 с.
6. Словник синонімів української мови: в 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. К.: Наук. думка, 2006. Т. 1. А-Н. 1027 с.
7. Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав і основних свобод // Право України. 2005. № 9. С. 33-36.
8. Ведерніков Ю.А. Правоохоронна діяльність в Україні: теретико-правовий аспект: монограф. / Ю.А. Ведерніков, А.М. Кучук. К.: Знання України, 2009. 219 с.
9. Желіховська Ю.В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. № 13 (2). С. 18-21.
10. Вавженчук С.Я. Співвідношення понять «захист» та «охорона» трудових прав в чинному законодавстві // Форум права. 2010. № 1. С. 45-49. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/20101/10vcjvhz.pdf>.

Надійшла до редакції 11.01.2018

Yermolenko Ya. V. Legal term "mechanism of human rights protection": question of semantic load. In preparation of this article the aim is to find out the semantic load of the legal term "mechanism of human rights protection". For this, the author used the cognitive capabilities of the logical-semantic and hermeneutical methods of cognition.

The interpretation of the terms "protection" and "guard" and their relation in the modern legal literature has been considered. It has been proved that the peculiar gap in such studies is the lack of scientific publications dealing with interpretation of the phrase "mechanism of human rights protection".

The attention has been paid to the fact that the studied general-theoretical category and the same name, along with such terms as "mechanism of ensuring human rights", "mechanism of realization of human rights and freedoms" and "mechanism human rights protection" is an important component of modern human rights theory.

It has been determined that in scientific and educational legal literature scholars use the term "mechanism" and characterize various dynamic legal processes, as well as functioning of socio-legal institutions. This word is traditionally used as an integral part of such terms: "state mechanism", "mechanism of legal regulation", "mechanism of legal influence", "mechanism of law enforcement", etc.

On the basis of the semantic analysis of its components, such as "mechanism", "protection" and "guard", as well as a comparative analysis of the meaning of the words "protection" and "guard", the author has determined the semantic load of the analyzed phrase. The legal term of "mechanism of human rights protection" has been proposed to be understood as a dynamic, systemic entity whose functional purpose is to ensure (guarantee) the inviolability of human rights.

Keywords: *Constitution of Ukraine, mechanism of protection of human rights, mechanism, protection, protection.*

* * *